

O PORIJEKLU FRANJE RAČKOGA

U prvom izdanju Enciklopedije Jugoslavije, svezak 7, Zagreb 1968, na str. 5, iznijen je (iz pera prof. dr Jaroslava Šidaka) a pod natuknicom: »Rački Franjo — historičar i političar« slijedeći podatak o njegovu porijeklu: »Porodica imućnog trgovca iz koje je Rački potekao doselila se u Gorski Kotar potkraj XVII ili početkom XVIII stoljeća iz Fara na lijevoj obali Kupe, kamo je iz starine prešla iz Rake (kod Krškog) po kojoj je dobila i ime.«

Sumnjajući u točnost ovog podatka i tragajući za izvorima, kojima se autor ovog sastanka poslužio objašnjavajući porijeklo obitelji Rački, došao sam do zaključka da se vjerojatno poslužio podacima koje je akademik dr Ferdo Šišić iznio u svom referatu podnijetom u povodu proslave stogodišnjice rođenja Franje Račkoga, u vezi s kojom je Akademija 1929. godine izdala posebnu ediciju pod istim naslovom, a u kojoj je spomenuti autor doslovno naveo: »Porodica Rački koja još i danas živi na svome ognjištu u mjestu Fužini u Gorskom Kotaru, doselila se potkraj XVII ili odmah na početku XVIII stoljeća iz susjedne Kranjske u hrvatski Brod na Kupi, a odavle onda u Fužinu. Došla je tada iz mjesta i općine Fara, s lijeve obale Kupe, ali starinom potječe iz mjesta i općine Raka (njem. Arch) kotara Krško. Nema sumnje pod vidom lingvističkim da je porodica Rački dobila ime svoje baš po ovome mjestu Raka, iz kojeg je potekla. Ako je ispravna vijest, koju nisam mogao provjeriti, da je naš Franjo Rački još kao gimnazijalac uživao porodični stipendij, što ga je osnovao kod Ljubljanske pokrajinske vlade župnik u već spomenutoj Fari Lovro Rački (o. 1790), onda bismo u tome imali jak dokaz o živoj svijesti krvne veze između

slovenačkih i hrvatskih Rački u prvjoj polovini XIX stoljeća.«

I kasniji autori, koji su se bavili porijeklom obitelji Rački slijedili su spomenutu tvrdnju akademika Šišića, pa je u tom pravcu to porijeklo objašnjavao i Viktor Novak u svojoj knjizi »Franjo Rački (1828—1894)«, izdanje NOLIT, Beograd 1958, u kojoj navodi da su »oni (misli na pretke Franje Račkog) došli iz Slovenačke Rake pored Krškog«, dodajući da »nema sumnje da se u porodičnom imenu odražava i ime njihovog prvobitnog zavičaja«. Istim podatkom poslužio se i Ante Gulin, znanstveni asistent JAZU, u emisiji na III programu Radio-Zagreba, 7. 8. i 9. II 1979, a u povodu 150-godišnjice rođenja Franje Račkog, pozivajući se — u pogledu tog podatka — upravo na akademika Ferdu Šišića.

Međutim, moj stric dr Andrija Rački, koji se također bavio historiografijom, napisao je — pored ostalog — i monografiju »Iz prošlih dana općine Liča i Fužine« (izdanje Narodne štamparije, Rijeka 1946) u kojoj je — objašnjavajući porijeklo obitelji Rački na str. 46 doslovno naveo: »Obitelj Rački došla je u Fužinu iz Kranjske iz župe Fara tik Broda na Kupi. Tamo ima s lijeve strane Kupe nedaleko Kuželjske stijene mjesto 'Raka' odakle dodoše Rački u Fužinu. Raka znači na slovenskom jeziku 'pećina' (tal. roccia, engl. rock, franc. rocher), a od imenice 'raka' dolazi prezime Rački.«

Dr A. Rački nema samo utoliko pravo, što ime tog naselja naziva »Raka«, a ono se u stvari zove »Rake« i kao takvo ubilježeno je i na geografskoj karti razmjera 1 : 50.000 izdanja Vojnogeoskopskog instituta, koja je izrađena na osnovu reambulacije iz 1930. g. a dopunjena 1956. Pored tog naselja, a s njegove južne strane, protječe potok, koji je na toj karti ubilježen (a i danas se naziva) »Rački potok«.

Iz ovoga proizlazi da u susjednoj Sloveniji postoje (bar) dva naselja sličnog, ali ne posve identičnog naziva: Rake s lijeve obale Kupe (općina Kočevje) i Raka u općini Krško.

I pored spomenute omaške dra Andrije Račkog smatram vjerojatnijim da prezime obitelji Rački potječe od naselja Rake u opć. Kočevje, a ne naselja Raka općine Krško. Izgleda da historičar Šišić to naprosto nije znao. Inače bi u cilju dosljednosti bio dužan da navede da se u migracionim kretanjima u srednjem vijeku obitelj Rački iz naselja Raka kod Krškog preselila na područje općine Kočevje s lijeve obale Kupe i to novo naselje nazvala Rake. Da nije vjerojatno da obitelj Rački potječe iz naselja Raka kod Krškog proizlazi iz mojih neposrednih zapažanja. Bio sam u tom naselju i raspitivao se o tome, imali u tom mjestu žitelja koji nose prezime Rački, ali je odgovor bio negativan. Niti na mjesnom groblju, suđeci prema nadgrobnim spomenicima, nema nikoga koji bi bio ukopan, a da je nosio to prezime. Obratio sam se — konačno — i na Krajevni urad Raka s molbom, da se spomenuti podatak provjeri pregledom matičnih knjiga. Aktom od 23. XII 1982. br. 158/1—82 (čiju fotokopiju prilažem), taj me je Urad obavijestio, da ni u matičnim knjigama od 1861. g. na ovamo nije evidentirano prezime Rački. »Na območju matičnoga urada Raka, ki zajema 29 naselij v občini Krško, ne obstojajo niti so obstojali prebivalci z priimkom 'Rački'.« S druge strane, naselje Rake s lijeve obale Kupe danas ustvari ne postoji, jer su svi objekti tog naselja u II svjetskom ratu porušeni, a vjerojatno i popaljeni. Danas na tom području postoji nekoliko izgrađenih zgrada za odmor i oporavak (tzv. vikend-kuća).

Točan je podatak ak. Šišića da je Lovro Rački osnovao zakladu iz čijih su se kamata stipendirali svi koji nose prezime Rački i mogu dokazati svoje porijeklo s njime. Iz spomenute monografije dr A. Račkog proizlazi (str. 46) da je ta zaklada iznosila tadanjih 4 hi-

ljade forinti. On (koji me je inače školovao) nikad nije spominjao da se i akademik Rački koristio tom stipendijom. Koristio se, međutim, sam dr Andrija Rački, koji je — da bi dokazao svoje porijeklo od Rački Lovre — pribavio »Stammbaum«, koji je meni predao, a ja sam ga namijenio i sada se nalazi kod mog sina ing. Rački Darka. Iz priložene fotokopije tog dokumenta proizlazi da su njegovu autentičnost potvrdili kako župni ured na Fari, tako i onaj na Fužini. Iz tog dokumenta proizlazi točnost Šišićeve tvrdnje da se obitelj Rački početkom XVIII vijeka preselila sa područja župnog ureda Kostel (u Sloveniji) na područje župnog ureda Fužina, jer dok je Ante Rački rođen na Kostelu 10. VI 1708. g., njegov slijednik (vjerojatno sin) rođen je 27. I 1739. u Fužini i nosio je ime Blaž. Ali i iz tog dokumenta nesumnjivo proizlazi da su preci Franje Račkoga preselili u Fužine iz naselja Rake (a ne Raka), jer se to naselje nalazi na području župnog ureda Kostel odn. kasnije Fara. Na osnovi tog »Stammbauma« a prema usmenom kazivanju mog strica Rački dr Andrije izradio sam genealogiju obitelji Rački, u koju je — dakako — ušao i akademik dr Franjo Rački. Fotokopiju toga također prilažem. Tek iz ovoga proizlazi da je točno (samo Šišićevo naznačenje) da »postoji dokaz o živoj svijesti krvne veze između slovenačkih i hrvatskih Rački u prvoj polovini XIX stoljeća«.

Na osnovi svega toga i jer smatram da je u najmanju ruku problematična tvrdnja historičara F. Šišića da je porodica Rački dobila svoje ime po mjestu Raka (misli na naselje Raka općine Krško), predložio bih da se u II i slijedećim izdanjima Enciklopedije Jugoslavije izostavi uvodno-spomenuti podatak i da se ograniči na (dovoljno provjereni) podatak da je »porodica iz koje je Rački potekao doselila u Gorski Kotar krajem XVII ili početkom XVIII stoljeća iz naselja Rake na lijevoj obali Kupe (općina Kočevje) po kojoj je i dobila ime«.

Branimir Rački

DODATAK TEKSTU B. RAČKOG O PORIJEKLU FRANJE RAČKOGA

Gornji tekst je bez ikakve promjene prenesen iz pisma autora, umirovljenog suca Vrhovnog suda Hrvatske, koje je 14. siječnja 1983. uputio Uredništvu II izdanja Enciklopedije Jugoslavije. Izostavljeni su samo prilozi koje autor u tekstu spominje, tj. akt Krajevnog urada Rake kod Krškog od 23. XII 1982. i genealogija obitelji Rački od Antuna rođenog u početku XVIII st. do danas.

Iako je sporno pitanje ovim pismom riješeno u prilog autorova zaključka o lokalitetu Rake (pl.) u općini Kočevje, na lijevoj obali Kupe, kao prvobitnoj postojbini predaka historičara Franje Račkoga, ostaje i dalje otvorenim pitanje, na temelju kakvih je podataka F. Šišić ustvrdio da prezime Rački potječe od lokaliteta Raka kod Krškoga. Tu je tvrdnju — koliko sam je uspio provjeriti — Šišić prvi put izrekao 1929. i gotovo je doslovno ponovio u članku o F. Račkom u Novostima od 4.—9. III 1934, br. 63—68.

Međutim, još 1914. u svom Priručniku izvora za hrvatsku povijest, Šišić je iznio pretpostavku — sa značajnom ogradom »kako se čini« — da je prezime Rački »češkoga podrijetla (Hradski)«. Uzalud sam tragao za takvim prezimenom u Čeha — pravilan bi oblik, dakako, mogao biti samo *Hradský* — a Šišić nije ni ovom prilikom naveo izvor za tu pretpostavku. Biografije T. Smičiklasa (1895) i V. Zagorskoga (1909), koje ovdje spominje, ne govore ništa o porijeklu F. Račkoga, a ni u svojim člancima o njemu iz 1894. i 1903. nije to pitanje uopće dodirnuo.

Najzad, ni Godišnji izvještaj pučkih škola općine fužinske za šk. god. 1893/94, u kojem je Zvonimir Tkalec objavio nekrolog o F. Račkom, a koji Zagorski izričito spominje, ne donosi ništa više nego da je Rački bio »sin seljačkoga podrijetla (roda)« i da mu se otac »bavio mesarenjem« (4).

Jaroslav Šidak

O POČECIMA NASTAVE HRVATSKOG JEZIKA NA ZAGREBAČKOJ AKADEMIJI

Kada sam u »Spomenici u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu« I, 1969, 334—335, prvi put objavio rukopis predavanja koje je Matija Smodek 6. studenoga 1832. održao — kako sam kaže — »pri početku navučanj iz materinskoga Jezika u Zagrebu«, bio sam uvjeren da je pitanje početaka te nastave napokon do kraja riješeno. Pretpostavljajući da rukopis, pisan Smodekovom rukom, doista sadržava tekst njegova prvoga, nastupnog predavanja, zaključio sam da je on 6. XI 1832. počeo održavati dobrovoljnu nastavu iz hrvatske kajkavštine koju je zatim požrtvovno nastavio »sve do 1846. godine« (na i. mj., 69), tj. do uvođenja samostalne katedre narodnog jezika koju je tada preuzeo Vjekoslav Babukić. Daljnja istraživanja koja sam o tome poduzeo pokazala su da ovaj zaključak nije točan. Ponovio sam ga, doduše, izdajući opet Smodekovo predavanje u časopisu »Kaj« II/12, 1969, 10—13. i u knjizi »Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti«, 1981, 181—182, ali sam posljednjom prilikom mogao, na temelju Smodekova nekrologa iz pera Blaža Lorkovića u *Vienču* XIII, 1881, 735, utvrditi da je Smodek svoja predavanja iz narodnog jezika održavao »punih deset godina« i to školskih, dakle od 1832. do 1840. Međutim, i dalje je ostalo otvorenim pitanje o počecima ove Smodekove djelatnosti, o kojem su u literaturi postojala različita mišljenja, pa ni Fran Kurelac, njihov sudionik, nije 1862. mogao sa sigurnošću navesti godinu kojoj pripadaju.

Unatoč tome sačuvali su se suvremeni dokumenti koji najneposrednije i pouzdano rješavaju i to pitanje. Već 1876. je T. Smičiklas, *Život i djela Vjekoslava Babukića*, objavio koncept Babukićeva nedatirana pisma prof. J. K. Franikiću u Požegu na kojem je Babukić 1839. zabilježio da »ovaj list bi, (po svoj prilici mjeseca Sčnja) 1832. [...] pisan«. U njemu je, između ostaloga,

javljao da »s dopuštjenjem Stareshinah pridaje se u Zagrebu Philologia Horvatskoga dialektu, moj Soucsenik Smodek pridaje«, pa je na taj podatak upozorio 1903. i Đ. Šurmin, Hrvatski preporod I, 144. On je, osim toga, upotrijebio također Smodekovo pismo od 13. studenoga 1832. (u Šurmina pogrešno 6. X), u kojem Smodek piše Gaju da mu je — po riječima Šurmina — »gotovo žao što je počeo predavati hrvatski jezik, jer već vidim, da će za koji mjesec morati prestati, kad je prve senzacije od toga događaja nestajalo« (156/7).

Ovo je pismo 1909. V. Deželić uvrstio u svoju zbirku »Pisama pisanih Lj. Gaju« (173/4). Dio pisma koji Šurmin u cjelini ne citira glasi doslovno: »[...] Jedino vam obznanujem, da sem 6. ovoga meseca zachel opet hrvatski vuchiti. Nego žalujem se da ov terh na me vzeh, ar ovak itak na zadnjim prestati budem morat; bum jedno dva meseca vuchil, onda pak prestanem.« Da se ova njegova bojazan nije ipak ispunila, dokazuje Gajev rukopis »Navučanje jezika horvatskoga« iz 1835. koji je tek F. Fancev objavio u svojim »Dokumentima o našem podrijetlu hrvatskoga preporoda«, a kojemu je Smodek svojom rukom napisao naslov (317). U njemu stoji i to da je on 1832. »zadobil dopušćenje« da predaje »horvatski jezik« i da ga »već ovo četvrto leto [...] navuča« (317).

Prema tome, iz svega što je naprijed rečeno, slijedi ovaj zaključak: prema dogovoru mladih koji su se tada počeli okupljati oko Gaja, Matija Smodek je, kao doktor filozofije, jedini od njih mogao zatražiti pravo da izvan redovne nastave predaje na Akademiji narodni jezik. Učinio je to najvjerojatnije na početku 1832. i već u siječnju započeo održavati predavanja koja je zatim nastavio i u ljetnom semestru. U novoj školskoj godini održao je 6. studenoga 1832. nastupno predavanje, tekst kojega se sačuvao, i produžio s tom djelatnošću — prema Lorkovićevu pouzdanom svjedočanstvu — do 1840.

Netočna je, dakle, tvrdnja Josipa Horvata u njegovoj biografiji Lj.

Gaja (1960. i 1975) da je Smodek predavao »hrvatsku kajkavsku gramatiku [...] u proljetnom semestru 1832, nastalo u jesenjem, ali samo još dva mjeseca« (1975, 72).

Iz naprijed spomenutog Smodekova pisma Gaju od 13. XI 1832. može se zaključiti i to kakvu je on jezičnu koncepciju u svojim predavanjima slijedio. Tada je već svršio i pisanje gramatike koju je izradio »v horvatskom i nemačkom jeziku z opazivanjemi (tj. upućujući; J. Š.) na Slavonsko i Dalmatinsko podnarechje«. Ta se gramatika, međutim, nije sačuvala; može se pretpostaviti da je Gajev krug, u kojem je, prema želji autora, trebala biti »predi, kak v' shtampu poide [...] po navadi« pročitana, već tada otišao u svojim zamislima dalje od Smodekova kompromisnog rješenja. Iste godine ugledala je svjetlo i Draškovićeva Disertacija pisana štokavštinom.

Jaroslav Šidak

DVADESET GODINA INSTITUTA ZA
HISTORIJU RADNIČKOG POKRETA
HRVATSKE, Časopis za suvremenu
povijest XIV/1, Zagreb 1982.

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske osnovan je 1961. na temelju odluke Izvršnog komiteta CK SKH i Izvršnog odbora Glavnog odbora SSRNH. U povodu toga događaja suradnici Instituta cijeli su svezak svoga »Časopisa za suvremenu povijest« XIV/1 (38) za 1982. ispunili materijalima koji govore o dvadesetgodišnjem radu ove ustanove. Svezak se sastoji od pregleda rada Instituta (historijat i rezultati znanstvenih istraživanja) i od biobibliografije njegovih sadašnjih radnika. Autori tekstova prvog dijela jesu Z. Čepo, V. Oštrić, S. Koprivica-Oštrić, V. Rajčević, B. Janjatović, Z. Stipetić M. Kolar-Dimitrijević, I. Jelić i L. Sklevicky; drugi dio je pripremila M. Sentić. Iz članaka su vidljivi i uspjesi Instituta — dobar dio rezultata nesumnjivo je vrijedan za

našu historiografiju, te njegove teškoće — osobito one svojedobno vezane uz nacionalistička zastranjivanja pojedinaca. Biobibliografije, međutim, svojim jedinicama otkrivaju i drugu stranu rada — iako su radnici istodobno započinjali znanstvenu aktivnost ili rade u istim uvjetima, rezultati su im veoma različiti. U produkciji radova pojedinci toliko odskakuju da su u popisima izostavili neke radove, po njihovu mišljenju manje važne; manje produktivni radnici, međutim, naveli su, čini se, sve radove. No time su plodniji autori oštetili i sebe i one koji su zainteresirani za ovu oblast historiografije. Osim toga, šteta je da nisu date biobibliografije onih radnika koji su preminuli i onih koji su prestali biti u radnom odnosu Instituta, a u prvom su dijelu spomenuti ili je ukazano na njihov život i rad. Unatoč tome, oba dijela Časopisa daju lijepu, iako subjektivnu i nepotpunu sliku, ne samo razvoja institucije već i jedne cijele oblasti u istraživanju novije povijesti; neki od radnika dali su zaista temeljne i vrlo zapažene priloge povijesti radničkog pokreta, NOB-e i socijalističke izgradnje Hrvatske, ali i šire povijesti našeg 19. st., te stranih zemalja.

S ovim brojem izvršene su i izmjene u redakciji — na čelu su sada B. Janjantović i Z. Čepo (glavni i odgovorni urednici), a članovi su D. Bilandžić, H. Matković, V. Oštrić, Z. Stipetić i F. Trgo.

P. Strčić

**DRUGI (VUKOVARSKI) KONGRES
KPJ (20—24. JUN 1920).**

**PLENARNE SJEDNICE CPV KPJ
(FEBRUAR—DECEMBAR 1920). Izvori
za istoriju SKJ. Beograd 1983.**

U okviru Serije A, Dokumenti centralnih organa KPJ/SKJ I, Kongresi, konferencije, plenumi CK KPJ/SKJ, objavljena je knj. 2, u kojoj su doneseni izvorni dokumenti što se odnose na 2. kongres KPJ, te na plenarne sjednice

Centralnog partijskog vijeća KPJ od veljače do prosinca 1920. Knjigu je publicirao IC »Komunist« u Beogradu, a u organizaciji i pripremi Arhiva CK SKJ i Instituta za savremenu istoriju; građu su za ediranje priredili U. Vujošević i V. Kovačev. Ne treba mnogo govoriti o povijesnom ili, u okviru toga, političkom karakteru i značenju vukovarskog skupa revolucionarnih radnika Jugoslavije, koji su odlučili krenuti novim putovima, pa su čak i simbolički, uzimajući za naziv stranke ime Komunistička partija Jugoslavije, prekinuli s dijelovima dalje i bliže prošlosti. Ovdje treba samo reći da je — uz »Predgovor«, te priloge: »Biografije članova Centralnog veća KPJ«, »Delegati Drugog kongresa KPJ«, »Napomene«, »Hronologija«, registre imena i geografskih naziva, skraćenice, izvore i literaturu, te ilustracije — objavljeno 46 osnovnih dokumenata, uz koje su publicirani materijali upotrijebljeni u pretkongresnoj diskusiji (26) i u vezi s pristupanjem radničkih slovenskih organizacija SRPJ (7), zatim prijedlozi i pozdravi organizacija SRPJ (k) i pojedinaca koji su upućeni 2. kongresu KPJ i poruke izabranim delegatima (11), dokumenti KPJ o 2. kongresu i plenarnim sjednicama CV KPJ (8), te dokumenti policijskih i upravnih vlasti o kongresu (9). Dokumenti i ostali materijali pripremljeni su na suvremen, znanstveni način; data su potrebna obrazloženja, tako da se bilješke i prilozi ističu bogatstvom podataka koji znatno olakšavaju upotrebu objavljenih izvora. Kad se uzme u obzir da su se izvori o revolucionarnom radničkom pokretu i NOB-u gotovo sve donedavno nerijetko objavljivali bez ikakvih pomagala, takav postupak priređivača i izdavača ukazuje na ozbiljnost, na želju da se atraktivnost pojedinih dokumenata svede na njihovu pravu mjeru; u prvom je planu htijenje da se objavi građa kapitalne važnosti za noviju jugoslavensku povijest, ali na provjereni arhivistički, znanstveni način.

P. Strčić

VOJO RAJČEVIĆ - SLOBODAN
 ŽARIĆ, IZVORI I LITERATURA ZA
 POVIJEST REVOLUCIONARNOG
 OMLADINSKOG POKRETA
 U HRVATSKOJ 1918—1945, Zagreb 1983.

Čini se na prvi pogled kao da je istraživanje i proučavanje omladinskog revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj u sjeni istraživanja KPH; no, to su zapravo jednostrana razmišljanja (iako ona nisu u nas rijetka i u javnosti). Članovi Partije bili su velikim dijelom upravo mladi ljudi, a naročito u vremenu NOB-e. Zato se povijest SKOJ-a u Hrvatskoj, npr., i ne može sasvim odvajati od povijesti KPH odnosno KPJ. Međutim, zaslužuje, svaku pohvalu napor Republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske i njezina Odbora za povijest revolucionarnog pokreta Hrvatske da ubrza istraživanja o tome dijelu naše novije povijesti. Rezultat je takvih htijenja i knjiga V. Rajčevića i S. Žarića, koja ima, kako je zamišljena vrlo praktičnu namjenu »da se prikažu rezultati dosadašnjih istraživanja, da se pobliže opišu arhivski fondovi te da u perspektivi posluži i autorima buduće sinteze povijesti tog pokreta«. Tako je u knjizi ukazano na objavljenu i neobjavljenju arhivsku građu, na literaturu, periodiku, memoarsku građu, magnetofonske snimke i stenografske bilješke; na kraju je upozoreno na nekoliko kronoloških i bibliografskih pregleda. Knjiga je, doduše, očito izrađena na brzinu, ali je iskustvo i znanje obaju autora razlog što su izbjegnuli veliki nedostaci. Ipak, šteta je da nema, npr., kazala imena i mjesta jer bi zaista bila potrebna, nije pregledana ni sva literatura niti je upozoreno na materijale koji se čuvaju u nekim institucijama itd. Dakako, temeljitije bi trebalo pregledati i noviju literaturu, naročito regionalnu, upozoriti na sjećanja i druge materijale u svim institucijama i organizacijama u kojima se čuvaju, itd. Ali, bez obzira na sadašnju, čisto praktičnu namjenu ove knjige, rad je daleko prerastao okvir odrednice na njezinim koricama (»za internu upotrebu«).

P. Strčić

AUGUST CESAREC, SABRANA
 DJELA XIX I XX, 1982.

Brigom Vice Zaninovića kao »glavnog urednika edicije« započelo je napokon sistematsko i kritički priređeno izdavanje Sabranih djela Augusta Cesarca. U prvo kolo uvršteni su i sveci XIX i XX, koji, između ostaloga, obuhvaćaju neke njegove tekstove važne i za historičara.

Pod naslovom »Evropa uoči rata« Ivan Jelić je u XIX sv. »priredio« Cesarčeve članke koji su, osim prvih dvaju, izlazili 1938. i 1939. većinom u »Novoj riječi«, tjedniku Samostalne demokratske stranke, zatim u »Našim novinama«, koje je KPH pokrenula 1939. povjerivši njihovo uređivanje dru Božidaru Adžiji, i najzad u njezinu mjesečniku »Izraz«. Kako Jelić konstatira, u »vremenskom smislu ovaj izbor čini donekle određenu cjelinu, otkrivajući jedan značajan dio Cesarčeve publicističke djelatnosti« (165), a njegovi članci o međunarodnim temama, u svemu šesnaest njih iz 1939, imaju posebno značenje i po tome — kako Jelić upozorava — što je Cesarec u njima »legalnim putem izražavao gledišta KPJ na aktualne međunarodne probleme« (167).

U tekstu članaka »izvršene su samo najnužnije pravopisne popravke i intervencije kod očitih tiskarskih pogrešaka«, a ukoliko se u njemu ponegdje nailazi na »oznake u obliku tri točke«, one potječu od samog autora (167).

Za razliku od ove knjige, XX svezak nije ni vremenski ni sadržajno neka cjelina. Tematski veoma raznolik, on pod naslovom »Iz nauke i književnosti« sadrži »rasprave i članke«, kako u podnaslovu kaže njegov urednik V. Zaninović, koji su nastali u razdoblju između 1930. i 1941. Kao posebna cjelina uneseni su u njega pod brojem III, 193—248, i oni prilozi koje je Cesarec od 1939. do 1941. objavljivao o Eugenu Kvaterniku i pravašima u mjesečniku »Izraz« i tjedniku »Nova riječ«, u kojem je tada polemizirao s ustaškim »Hrvatskim narodom« dokazujući da je vanjskopolitička orijentacija pravaša, ne samo Kvaternika

nego i A. Starčevića, bila potpuno oprečna njegovoj.

Osobito značenje imaju za historičare Cesarčevi članci o Kvaterniku kao političkom ekonomu i o njegovu sukobu s mladim pravašima o idejnoj usmjerenosti »Hrvatske« uoči Rakovice (1871). Iako ti članci nisu bili zamišljeni kao znanstvene rasprave, ipak su otvorili dosta novih pogleda na povijest ranog pravaštva i Kvaternikova udjela u njemu. To pogotovu vrijedi za studiju »Križa Stranke prava i naši 'komunari' 1871«, posljednji tekst koji je Cesarac objavio pred svoj tragični svršetak. Studija je svoju vrijednost zadržala do danas, pa ju je zbog toga Povijesno društvo Hrvatske 1951. i izdalo u obliku omanje knjižice koju je pisac ovih redaka popratio opširnijim uvodom i pogovorom. Potonji tekst, u kojem je Cesarčeve priloge hrvatskoj povijesti prikazao u cjelini, uvrstio je tri desetljeća kasnije (1981) u opširniji tekst koji je pod naslovom »E. Kvaternik i križa Stranke prava 1871. u prikazu A. Cesarca« unio u svoju knjigu »Kroz pet stoljeća hrvatske povijesti«.

U svojim »Napomenama« na kraju knjige (251—256) V. Zaninović je »odjeljak o pravaštvu«, u obliku jednoga »skraćenog fragmenta«, prenio iz svog referata »Eugen Kvaternik u interpretaciji Augusta Cesarca« koji je 1971. pročitao na znanstvenom skupu održanom u povodu 100-godišnjice Kvaternikove smrti i zatim objavio s bilješkama u Časopisu za suvremenu povijest (1972, I, 73—85).

Tehnički je ova knjiga lijepo opremljena, pa tim više valja požaliti što posljednja korektura teksta nije uvijek savjesno provedena (na početku str. 242, na primjer, ispala su dva rečka i tako je tekst prvog pasusa izgubio smisao). Pogrešaka, na žalost, ima i u Indeksu imena koji je knjizi pridodat (257—266) i koji, prema bilješci uz naslov, »sadrži uglavnom poznatija imena koja Cesarac navodi u svojim tekstovima«. Grčki filozof Demokrit, na primjer, označen je kao »engleski filozof«, I. I. Tkalac kao »hrv. političar«, uz ime J. Šimraka, urednika

»Hrvatske straže«, stavljena je oznaka »mračan«, kao godina rođenja F. Šišića navedena je 1896. mjesto 1869. što je, dakako, štamparska pogreška, itd. Podaci uz pojedina imena nisu uopće ujednačena, pa bi ubuduće takvom indeksu, inače vcoma korisnom za širi krug čitalaca, trebalo posvetiti više pažnje.

Jaroslav Šidak

БАЛКАНСКИЕ НАРОДЫ И
ЕВРОПЕЙСКИЕ ПРАВИТЕЛЬСТВА В
XVIII-НАЧАЛЕ XX В. МОСКВА,
»НАУКА«, 1982, с. 288

Ovo je zbornik rasprava i dokumenata koji je izašao kao 8. knjiga »Balkanskih istraživanja« što ih izdaje kolektiv Instituta slavjanovedenija i balkanistike Akademije nauka SSSR-a u Moskvi U osnovi zbornika su dokumenti i rasprave sastavljene na osnovu materijala iz Arhiva vanjske politike Rusije. S obzirom na karakter arhiva, istraživanja i dokumenti tiču se međunarodnih odnosa evropskih vlada prema borbi naroda Srbije, Bugarske i Grčke, te Jugoslavije za nacionalno oslobođenje. U središtu zbornika je politika carske Rusije prema balkanskim državama od XVIII do početka XX stoljeća, a to je vrijeme intenzivne borbe balkanskih naroda za oslobođenje.

U predgovoru dat je kratak historioografski pregled. Iz njega se vidi da je do danas objavljen u SSSR-u dosta veliki broj zbornika diplomatskih dokumenata o vanjskoj politici Rusije u kojima ima materijala i o odnosima s balkanskim narodima. Ovaj zbornik potvrđuje da se veze Rusije s balkanskim narodima i danas intenzivno izučavaju. G. L. Arš ističe u predgovoru da je »politički kurs carske vlade prema Balkanu bio, u cjelosti gledan, konzervativan«. Ta se konzervativnost, prema autoru, »odražavala negativno prema težnjama balkanskih naroda koji su željeli da se revolucionarnim putem oslobode od inozemnog

gospodstva« (4). Međutim, vladajući krugovi Rusije, želeći da sačuvaju »svoj utjecaj na balkanske narode iste vjere, pomagali su im moralno, materijalno, a za vrijeme rusko-turskog rata i vojno«.

U zborniku su objavljeni ovi radovi i dokumenti: V. N. Vinogradov i L. J. Semjonova, »Neka pitanja odnosa Rusije s Dunavskim kneževinama u XVIII-početka XIX s. na temelju materijala sovjetskih arhiva«. Ovo je uvodna rasprava dokumentima iz Arhiva vanjske politike Rusije (AVPR) koji se objavljuju u prilogu. Rasprava E. P. Naumova; »Kratki pismeni izvještaj o ruskoj pomoći srpskim ustanicima 1809—1813. godine« posvećena je kritičkoj analizi raznih pismenih izvještaja o prvom srpskom ustanku. Po mišljenju Naumova, u sovjetskim i jugoslavenkim arhivima čuva se dosta poznatih i nepoznatih dokumenata koji pobuđuju interes ne samo za izučavanje prvoga srpskog ustanka nego i rusko-srpskih veza u XIX stoljeću. Autor je usredotočio svoje istraživanje na memoarske materijale-zapise koji su sakupljeni još 40-tih godina prošlog stoljeća, a tiču se prvoga srpskog ustanka i pomoći Rusije za vrijeme rusko-turskog rata 1806—1812. Spomenuti zapisi izvršeni su na osnovu zahtjeva Ruske akademije znanosti, a objavili su ih činovnici kneza Mihajla Obrenovića, Dio zapisa je bio objavljen, a originali se čuvaju u AVPR u Moskvi. Naumova zanimaju zapisi o vojnoj pomoći Rusije i osobito zapisi Sime Milutinovića-Sarajlije.

Slijede četiri dokumenta o rusko-grčkim odnosima s uvodnim člankom G. L. Arša, »Materijali za povijest rusko-grčkih veza u početku XIX stoljeća«, i prilog O. V. Medvedova, »Pismena predstavka anonimnog autora o položaju Jonskih otoka pod britanskim protektoratom« (1820). Nakon uvodne rasprave autor objavljuje taj dokument datiran između 24. veljače (7. ožujka) i 1/13. travnja slijede V. N. Vinogradov; »Herceg Wellington v Peterburge«,

koji uz uvodni članak objavljuje dva dokumenta o odnosima Velike Britanije i Grčke s Rusijom 20-tih godina prošloga stoljeća i G. M. Pjatigorski; »Djelatnost Odeske grčke pomoćne komisije od 1821—1831« (na osnovu materijala Državnog arhiva Odeske oblasti).

Odnosu ruske diplomacije prema bugarskom nacionalno-oslobodilačkom pokretu 50—60. godina XIX stoljeća posvećena je uvodna rasprava N. V. Zujeva i E. M. Šatohine, »Iz povijesti balkanske politike Rusije 1856—1867. godine« i dokument koji nosi naslov: »Iz izvještaja ministra inozemnih poslova Rusije A. M. Gorčakova Aleksandru II o radu ministarstva od 1856—1867. u vezi s balkanskim problemima«, od 23. prosinca 1867. (4. siječnja 1868.).

D. F. Poplyko objavljuje 4 dokumenta iz Arhive vanjske politike Rusije. Uvodna rasprava ima naslov: »Problem oslobođenja naroda Balkanskog poluotoka u rusko-srpskim odnosima na početku 70-tih godina XIX stoljeća«. Autor se bavi pitanjem odnosa 1872. kad je završio period rusko-srpskih diplomatskih odnosa za vrijeme vladanja regenata u srpskoj kneževini, tj. nakon smrti kneza Mihajla Obrenovića (1868) do punoljetnosti kneza Milana 1872. Dokumenti su naslovljeni: 1. »Izvještaj državnog kancelara Rusije A. M. Gorčakova caru Aleksandru II sa karakteristikom etapa u razvoju ruske politike prema Srbiji i njene uloge na Balkanu« (31. ožujka/12. travnja 1872); 2. »Strogo povjerljivo pismo direktora Azijskog departamenta P. N. Stremouhova ruskomu generalnom konzulu u Beogradu N. P. Šiškinu s kritikom vanjske politike regenta i izlaganjem programa o nezavisnosti Srbije i oslobođenja drugih južnoslavenskih naroda« (između 31. ožujka/12. travnja i 5/17. travnja 1872); 3. »Tajna uputstva A. M. Gorčakova N. P. Šiškinu o negativnom odnosu ruske vlade prema vanjskim planovima regenata Srbije« (5/17. travnja 1872.); 4. »Tajni telegram MID-a Rusije

N. P. Šiškinu s nalogom da upozori regente na odgovornost za posljedice njihova vanjskopoličkog kursa« (24. travnja/6. svibnja 1872.)

K. L. Strukova, »Iz povijesti rusko-srpskih međudržavnih odnosa 1875«. Autorica razmatra rusko-srpske odnose u vrijeme tzv. istočne krize. Smatra da je »uoči dramatskih događaja ratnog dvoboja Srbije i Crne Gore s Turskom u lipnju 1876. godine ruska diplomacija, uza svu nedosljednost ruske politike na Balkanu, pružila neocjenjivu pomoć Srpskoj kneževini, tvrdom i neizmjenljivom zaštitom njenih državnih interesa« (205). Strukova objavljuje pet nepoznatih dokumenata iz AVPR: 1. »Predstavka generalnog konzula u Beogradu A. N. Karcova upravitelju MID-a A. G. Žominu o vanjskom političkom i unutrašnjem položaju Srbije« (3/20. VIII 1875.); 2. »Predstavka A. N. Karcova A. G. Žominu o okolnostima dolaska na vlast kabineta Kaljevića« (21. rujna/11. listopada 1875.); 3. »Predstavka ruskog poslanika u Konstantinopolju N. P. Ignjatjeva Aleksandru II o planovima napada na Srbiju bivšeg vojnog ministra Turske Huseina Avni paše« (29. rujna/11. listopada 1875.); 4. »Predstavka N. P. Ignjatjeva Aleksandru II o mogućim putovima reguliranja bosansko-hercegovačkog sukoba, o pozitivnoj reakciji u Turskoj na promjenu ministarskog kabineta u Srbiji« (2/14. listopada 1875.); 5. »Predstavnik ruskog otpravnika poslova u Beogradu N. P. Lodyženskog A. G. Žominu o političkim prilikama u Srbiji, o obnavljanju rada skupštine nakon pada Ristićeva kabineta« (17/29. studenog 1875.)

N. D. Smirnova bavi se temom: »Dokumenti AVPR-a o Prizrenskoj ligi (1878—1881.)«. Taj je rad vezan uz stogodišnjicu Prizrenske lige, prvoga općenacionalnog udruženja koje je bilo na čelu borbe albanskog naroda protiv Turske, poznatog pod imenom Preporod. To je opširan prikaz i analiza rada toga društva na osnovu materijala u spomenutom arhivu.

V. N. Kontratjeva; Prilog povijesti prvih godina austro-ugarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878—1889.)« U prilogu uvodnog rada autorica objavljuje pet dokumenata iz Arhiva vanjske politike Rusije. Riječ je o predstavkama diplomatskih predstavnika u Dubrovniku i na Cetinju, a koji su dovoljno detaljno obavještavali o položaju u Bosni i Hercegovini za vrijeme okupacije. Naročito su zanimljivi podaci o »malom ratu« naroda protiv okupacije, ali se iz dokumenata vidi i stupanj razvitka ustanika i slabost njihove organizacije. Naslovi su dokumenata: 1. »Predstavka ruskog konzula u Dubrovniku I. S. Jastrebova zamjeniku ministra inozemnih poslova N. K. Girsu o pripremi okupacije Bosne i Hercegovine austro-ugarskom vojskom i negativni odnos mjesnog stanovništva prema njoj« (16/28. srpnja 1878.); 2. »Predstavka V. Passeka ruskom poslaniku P. P. Ubriju u Beč o reguliranju agrarnih odnosa u Hercegovini« (5/17. prosinca 1881.); 3. »Predstavka V. Passeka P. P. Ubriju o jačanju katoličke propagande među srpskim naseljem Hercegovine i akcija austro-ugarskih vlasti protiv mjesne škole« (5/17. prosinca 1881.); 4. »Predstavka V. Passeka P. P. Ubriju o ustanku u Hercegovini protiv austro-ugarskih okupacionih vlasti« (9/21. lipnja 1882.); 5. »Izvjestaj V. Passeka A. B. Lobanovu-Rostovskom o molbama Hercegovaca da im pomogne u preseljavanju u druge zemlje« (1/13. rujna 1885.); 6. »Pismo bosansko-hercegovačkih emigranata talijanskom konzulu na Cetinju Kristiju« (listopad 1887.); 7. »Izvjestaj K. M. Argiropula N. K. Girsu s karakteristikom austro-ugarske uprave u Hercegovini« (12/19. siječnja 1889.) Ovaj dokument ima i prilog: molbu Hercegovaca Rusima u Crnoj Gori od 28. studenog 1888.

Za noviju povijest zanimljiva je publikacija J. A. Pisareva, »Projekti u toku Prvog svjetskog rata o osnivanju jugoslavenske države«. Zanimljiva je činjenica da su ruske carske misije u Parizu, Rimu, Londonu i Berlinu za vrijeme rata primile desetine raznih proje-

kata od različitih emigrantskih grupa i pojedinaca, a koji su se bavili pitanjem reorganizacije Austro-Ugarske na završetku rata. U prilogu Pisareve objavljuje dva dokumenta kojima su autori bili društveno-politički radnici u emigraciji. Autor se bavi analizom tih dokumenata i smatra da je F. Supilo 1915. došao u Rusiju i predao svoj projekt državnom savjetniku A. M. Petrijaju o rješenju hrvatskog pitanja. Navodno je Supilo taj svoj projekt sastavio zajedno s A. Saveljviatijem, konzulom u Rijeci i Trstu i u njemu predložio stvaranje federativne jugoslavenske države. Pisarev ne objavljuje ovaj projekt, nego dva druga dokumenta: 1. »Obračanje predstavnika Jugoslavena s Jadranske obale ruskoj vladi s molbom da pomogne njihov politički zahtjev.« (sastavio predsjednik Južnoslavenske narodne organizacije u Rijeci prof. Ante Lekčević, u Veneciji 10. siječnja 1915.); 2. »Projekt za stvaranje jugoslavenske države od društvenog radnika Dalmacije L. Vojnovića«, sastavljen u Rimu 1/14. prosinca 1914.

Svi dokumenti u ovom zborniku objavljuju se prvi put i za našu su historiografiju vrijedan izvor. Ako bismo strože prišli ovoj korisnoj publikaciji, onda bi trebalo tražiti možda više komentara nekim dokumentima, a također više preciznosti kod objašnjenja nekih pojmova. Na primjer, ne bi trebalo propustiti reći da Lika nije grad nego oblast u Hrvatskoj (49), da je Pašić bio predsjednik srpske vlade i ministar inozemnih poslova (262). Ili, da Lj. Leontić nije bio slikar akademik (258) nego pravnik i novinar itd.

Dokumenti se objavljuju inače po pravilima sovjetske arheografije — naslove dokumenata dali su autori, uz original dan je i prijevod (ali bez oznake prevodioca). Uz neke dokumente daju se autografi.

Zbornik završava bibliografijom djela iz oblasti povijesti i kulture balkanskih naroda, publiciranih u SSSR-u u toku 1980—1981, koju je izradila N. V. Ozerckovskaja.

Ivan Očak

MIRKO ZJAČIĆ, STATUT GRADA
POREČA (STATUTUM COMUNIS
PARENTII) IZ 1363. GODINE.
ZAKLJUČCI BUZETSKOG
OPĆINSKOG VIJEĆA (CONSILLA
COMUNIS PINGUENTI) 1502—1523.
GODINE. NOTARSKA KNJIGA
BUZETSKOG NOTARA MARTINA
SOTOLIĆA (REGISTRUM
IMBREVIATURARUM MARTINI
SOTOLICH NOTARII PINGUENTINI)
1492—1517. GODINE, Zagreb 1979.

Među malobrojne arhivske radnike i historiografe koji su u Hrvatskoj odlično poznavali mnogo stranih jezika ulazi i, sada već pokojni, dr Mirko Zjačić. Uz to, taj pravnik imao je upravo fenomenalnu sposobnost iščitavanja starih dokumenata, naročito onih koji su pisani latinskim i talijanskim jezikom, te starijim i novijim podvrstama i dijalektima tih jezika. Štoviše, mislim da mu u Hrvatskoj nije bilo premca u rekonstrukciji sadržaja oštećenih materijala na temelju njegova velikog paleografsko-arhivističkog, a i filološkog znanja. Na žalost, Zjačić nije radio u sredini (dugo je godina bio član Histo-rijskog arhiva i Sjevernojadranskog instituta JAZU u Rijeci) koja bi omogućila pun procvat njegovih zaista rijetkih i izuzetnih sposobnosti, te primjenu rezultata njegova radnog kapaciteta. O tome govori i Zjačićeva relativno skromna bibliografija. Naime, on je imao jedan za naše vrijeme čudan odnos prema radu: kad bi završio određeni posao — obvezno je sâm pisao radnju direktno u pisaču mašinu i to uglavnom samo u jednom primjerku — gotovo da je gubio svaki interes za dalju sudbinu izrađenog teksta. Zbog toga je iza njega i ostalo dosta vrijednih rukopisa, od kojih je tri JAZU objavila 1979. god. (nakon smrti M. Zjačića) u seriji Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium XIII (str. 579): »Statut grada Poreča (Statutum comunis Parentii) iz 1363. godine« (str. 5—203), »Zaključci buzetškog općinskog vijeća (Consilia comunis Pinguenti) 1502—1523. godine« (str. 205—292) i »Notarska knjiga buzetškog nota-

ra Martina Sotolića (Registrum imbre-viaturarum Martini Sotolich notarii pin-guentini) 1492—1517. godine« s »Index nominum et rerum. (Numerus folium codicis originalis indicat«) (str. 293—578).

Sva tri izvora čuvaju se u Histo-rijskom arhivu Rijeka, a imaju znatnu ne samo pravno-historijsku vrijednost i veliko značenje kao historijski izvori općenito već i određene praktične prav-ne posljedice — odredbe, npr., Porečkog statuta bile su na snazi sve do početka XIX stoljeća; materijali su prepuni po-dataka koji govore o životu Poreča i Buzeta, ali i njihova šireg područja. No, iako je Zjačić dao uvode i bilješke za sva tri objavljena vrela, s korektnim njihovim sadržajima (čak i pretjeruje u iznošenju grešaka i »grešaka« srednjo-vjekovnih pisara jer primjedbe ne pridonose povijesti, paleografiji, filologiji), najosnovnijim informacijama o vremen-u, prostoru, autoru itd., ipak je očito da je vrlo malo pažnje pridavao, kao i neki drugi pristalice stare historiograf-ske škole u nas, konkretnom a i širem povijesnom značenju dokumenta; naime, gotovo u cjelini napor je uložen u pa-leografsku transkripciju dokumenata. Tako se, npr., Zjačić služi vrlo starom, iako još uvijek dosta dobrom, literatu-rom (npr. Kandler), ali i onom koja mo-že zavesti na pogrešne putove zbog svo-ga površnog pristupa materiji (npr. Gruber). Međutim, objavljena arhivska građa daje vrlo mnogo mogućnosti zna-titeljnom istraživaču — pored ostalog, da proučava prošlost ovog dijela Istre i u pravnoj, političkoj, ekonomskoj obla-sti, u području toponimije i antropono-mije; vrlo je važna spoznaja da su u ovom kraju Istre živjeli i djelovali u vrlo organiziranom i aktivnom obliku i Hrvati. Upravo takvi izvori u potpuno-sti demantiraju cjelokupnu stariju tali-jansku historiografiju koja je bila nabi-jena iredentističkim postavkama o tali-janskom karakteru ovog dijela Istre. Šteta je samo da M. Zjačić nije imao širih ambicija, te da ga radna okolina nije poticala na obradu rezultata njego-vih istraživanja (dr Zjačić je bio poznat po tome da nije objavljivao znanstvene

rasprave, već samo građu) ili upućivala na bogatije sadržaje bilježaka, uz izvo-re, jer — nema sumnje — morao je biti odličan poznavalac srednjovjekovnog razdoblja u povijesti Istre. Svakako, su-višno je podsjećati kako bi potrebno bilo objaviti i druge rukopise koji su se sa-čuvali nakon smrti dra Mirka Zjačića.

P. Strčić

LUCIANO LAGO - CLAUDIO
ROSSIT, DESCRIPTIO HISTRIAE.
La penisola istriana in alcuni momenti
significativi della sua tradizione
cartografica sino a tutto il secolo XVIII.
Per una corologia storica. Edizioni LINT
Trieste 1981, str. 349 + 126 karte.

U seriji »Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche — Rovigno« pod brojem 5 pojavila se ova represen-tativna knjiga uz pomoć »Unione degli Italiani dell' Istria e di Fiume«, »Uni-versità popolare di Trieste« i »Regione autonoma Friuli-Venezia Giulia«. Odgo-vorni su urednici I. Moncalvo i G. Ros-sit.

U Predgovoru redovni prof. geogra-fije Sveučilišta u Trstu A. Cucagna iznosi kako su se autori Lago i Rossit zainteresirali za ovaj rad, pod kakvim uvjetima, poteškoće koje su ih pratile (istrošenost, nečitljivost predložaka) i kako su ih svladavali. Te stare karte su ne samo dokumenti, nego i svjedo-čanstva epoha, kartografske tehnike, kulture i ljudi. L. Margetić, redovni profesor Pravnog fakulteta u Rijeci, is-tiče da je stara karta odraz kulture i društva svog vremena. Potrebno ju je, dakle, savjesno ispitati i tumačiti.

U uvodnom dijelu autori — geo-grafi, koji žive i rade u Trstu — na-pominju kako je sazrelo vrijeme da se Istra horografski i kartografski prikaže. Pri tome su više pažnje obratili ovom posljednjem aspektu jer za to postoje so-lidne predradnje. Nabrajaju kartografske predloške, atlase, zbirke, rukopise, do-kumente u kojima se nalaze takvi po-daci o Istri. Namjera im je da se preko

karata upozna teritorijalna stvarnost; ispita unutrašnja vrijednost starih karata onim slijedom kojim daju nešto novo; prouči kartografska tradicija, ali tako da se uzme u obzir pred-geodetsko razdoblje; prati sudbina pojedinih starih službenih, vojnih, upravnih i sl. karata. Najvažnije radionice geografskih karata u Italiji bile su u Veneciji i Rimu. Matrice su bile od drva, kovina (bakar). Kasnije su došle tiskare. Objavljuju se atlasi preko kojih se može pratiti napredovanje kartografije od XVI st. dalje. Što se tiče ove zbirke, vodila ih je misao da na jednom mjestu skupe najvažnije karte koje se odnose na Istru od kasnoga srednjeg vijeka do kraja XVIII st. — do pojave geodetske kartografije. Od 126 ovdje reproduciranih karata, 33 nisu do sada bile objavljene. Među njima odaskaču primjerci pronađeni u venecijanskom i vatikanskom arhivu.

Slijed kartografskih reprodukcija istarskog kraja počinje s »Tabula Peutingeriana« a svršava s kartom koju je 1797. izradio i objavio G. A. Capelaris. Svakoju su dodane bibliografske i toponomastičke bilješke, a priloženi su i crteži, portreti, vedute, naslovne stranice tipičnih atlasa i sl. (30 slika).

Uz opis svake karte objašnjeno je odakle je uzeta i navedena je relevantna literatura. Indeks toponima tako je sastavljen da je prvo stavljen toponim, a zatim njegove inačice poredane kronološkim redom. One obuhvaćaju prostor od Trsta do Rijeke.

U popisu, inače iscrpne, literature opaža se da autorima nisu bila pri ruci »Monumenta cartographica Jugoslaviae« (1979) i B. Korošec. Naš prostor v času in projekciji. Oris razvoja zemljerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem. Ljubljana 1978. Propustili su reproducirati Istru iz Idrisijeve karte (god. 1154). Moglo se objaviti još po koji portulan iz XIV i XV st. (uvršten je jedan Vescontijev i jedan iz atlasa Tammar-Luxoro, oba iz XIV st.). Autori su pazili da se Istra prikaže kao samostalna re-

gija ili dio svoga slavenskog zaleđa. Ipak se dogodilo, zacijelo nenamjerno, da se ona neki put gubi u Tršćanskom, Venecijanskom zaljevu, pokrajini Friuli ili jadranskom bazenu u kojem dominira kartografski prikaz Italije.

Josip Lučić

BERNARDO BENUSSI, STORIA
DOCUMENTATA DI ROVIGNO,
Padova 1977, 378.

Kao prva knjiga u seriji »Collana degli Atti del Centro di ricerche storiche — Rovigno« pod patronatom »Unione degli Italiani dell' Istria e di Fiume« i »Università popolare di Trieste« pojavila se ova povijest Rovinja. To je zapravo treće izdanje (prvo 1888, drugo 1962).

U predgovoru Giulio Cervani upozna je nas s autorovim povijesnim radom (»Bernardo Benussi nel quadro della storiografia liberal-nazionale italiana in Istria alla fine dell' ottocento«, V—XIII). Pokraj potrebnih biografskih podataka (rodio se 1846, umro 1929) prati njegovu plodnu historiografsku djelatnost. Pri tome se i kritički odnosi na neke njegove postavke. Upozorava da je on živio u određenoj kulturno-ideološkoj klimi s tadašnjom političko-ideološkom obojenošću. Međutim, ta »la patina del tempo« u mnogočemu ne ugrožava njegova izlaganja. Kao pripadnik talijanske građanske klase nije imao razumijevanja za probleme sela koja su, u svojoj etničkoj biti, hrvatska. Benussi je još poznat sa dva djela koja su zadržala vrijednost do danas: »Manuale di geografia, storia e statistica della regione giulia (Litorale) . . .«, Pola 1885. (prvo izdanje) i »Nel medio evo. Pagine di storia istriana«, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, 1893—1897.

U prvom dijelu Benussi prikazuje grad Rovinj i stanovnike (Città ed abitanti) s općim prirodno-geografskim podacima. Drugi dio je najopširniji; to

je politička povijest (Storia politica). Prati povijesni razvoj tog kraja od pret-historije do osnutka Rovinja, koji datira u g. 400 n. e. Prelazi zatim na razdoblje do početka venecijanske dominacije (od 400. do 1283), da bi mletačkom razdoblju (od 1283. do 1797) posvetio ne samo najviše prostora nego ga i najdetaljnije obradio. Tu je uklopio prikaz sustava uprave, statut, poreze, stanovništvo i teritorij, privredne djelatnosti: stočarstvo, poljodjelstvo, ribolov, obrt, trgovina, skladišta (osobito za žito), banke, bratovštine, gradski svakodnevni život u vjerskim i kulturnim manifestacijama. Posebno obrađuje prvu austrijsku vladavinu (1797—1805), zatim francusko razdoblje od 1805. do 1813. i naposljetku prilike od 1813. do svog vremena.

Treći dio odnosi se na crkvenu povijest (Storia ecclesiastica), ali on nije izvorni rad, nego se autor poslužio rukopisima Tomasa Caenazza i Antonija Angellinija. Opisuje glavnu crkvu sv. Eufemije, kaptol i samostane.

U četvrtom dijelu (Appendice) mogu se naći zanimljivosti o kretanju stanovništva i lučkom prometu, zatim popis obitelji, ugovori o mirazu, inventar trgovačke radnje i niz drugih pojednosti.

Knjiga je pisana u standardnoj maniri druge polovice XIX st. Tada se pazilo da faktografija obuhvati širi dijapazon od puke političke povijesti.

Josip Lučić

**GODIŠNJAK DRUŠTVA ISTORIČARA
BOSNE I HERCEGOVINE
XXXI—XXXIII, Sarajevo 1982, 317.**

Nakon odužeg zastoja pojavio se potkraj 1982. novi svezak »Godišnjaka« i to kao trobroj za razdoblje od 1980. do 1982. To pokazuje da se i ovaj, kao i većina republičkih organa ove vrste, bori s financijskim i drugim teškoćama koje su u novije vrijeme pogodile sve izdavače. Priredila ga je nova redakcija (izabrana 1981), s dr Radom Petrovićem iz Sarajeva kao glavnim i odgo-

vornim urednikom, a izdavanje je kao oblik pomoći preuzelo poznato izdavačko poduzeće »Veselin Masleša«.

Ovaj svezak se donekle razlikuje od dosadašnjih jer su uvedene neke nove rubrike, a neke su bogatije sadržajem. To se osobito odnosi na rubrike »Iz nastave« i »Iz društava istoričara Bosne i Hercegovine«, ali ne postoje rubrike za znanstvenu diskusiju, kritiku, bibliografiju i povijesnu građu (postoje »Prilozi«). Više članaka objavljeno je o prikazima znanstvenih skupova (ni jedan o znanstvenim ustanovama), a recenzije, ocjene i bilješke donose se pod zajedničkim naslovom »Prikazi knjiga«. Iz navedenog se vidi da je »Godišnjak« po svom sadržaju i podjeli sličan većini sličnih glasila.

Trobroj »Godišnjaka« posvećen je uspomeni pokojnog predsjednika Tita, odnosno njegovoj 90. godišnjici rođenja i zato je na prvom mjestu objavljen njegov referat na Petoj zemaljskoj konferenciji u Zagrebu 19. X 1940. pod naslovom: »Izvještaj o organizacionom pitanju na V konferenciji KPJ 1940. godine« (13—73) jer je redakcija ocijenila da je to »izvanredan dokument vremena« i uz to »istorijski izvor prvoga reda«.

Ovaj prilog preuzet je iz šestog toma »Sabranih djela Josipa Broza Tita«, zajedno s opširnim bilješkama, ali je redakcija dodala i brojne primjedbe i bilješke o tekstu koje ga čine uporabljivijim i preglednijim.

Od ostalih priloga treba istaknuti raspravu Sekule Joksimovića. Pregovori predstavnika NOP-a i nemačkog Vermahta o razmeni zarobljenika za vreme bitke na Neretvi (75—100), koji pokazuje da se razmjena provodila i prije i u toku te velike bitke i da su tako spašeni mnogi istaknuti borci, i, što je još važnije, na taj način je u praksi NOP-u priznat status zaračene strane, a ne neregularnih pobunjeničkih jedinica.

Isto tako je važan prilog i Iljasa Hadžibegovića, Foča za vrijeme austrougarske vladavine 1878—1918. godine (101—138), u kojem autor na teme-

lju statističkih podataka, izvještaja, štampe i literature daje ilustrativan pregled razvoja jedne tipične bosanske kasabe blizu srpske granice. Ovaj rad pokazuje da i suvremena bosansko-hercegovačka historiografija pokušava slijediti inozemne primjere i njegovati lokalnu, zapravo zavičajnu povijesnu znanost.

Talijansko-jugoslavenskih odnosa tiče se članak tršćanskog historičara dra Giorgia Marsica, Talijansko iseljavanje u Bosnu i Hercegovinu 1878—1914, (139—150), u kojem obrađuje dolazak Talijana iz okolice Venecije nakon okupacije 1878, osobito u okolicu Prnjavora kraj Banje Luke. Bogumil Hrabak, Trgovina Jevreja u Bosni i Hercegovini do sredine XVII stoljeća (151—185), uglavnom govori o španjolskim sefardima koji su se još u početku XVI stoljeća doselili u Bosnu. Gligor Stanovjević, Uloga Mehmed-paše (Sokolovića; D. P.) u vrijeme mletačko-turske diplomatske zategnutosti (1577—1579), (189—198) piše na temelju jednog fascikla koji se sačuvao u Državnom venecijanskom arhivu. Objavio je i nekoliko Memhed-pašinih pisama i drugih dokumenata iz toga doba.

U prikazima znanstvenih skupova riječ je o suradnji s francuskim, sovjetskim, grčkim i čehoslovačkim historičarima, a od knjiga prikazana su djela I. Hadžibegovića, T. Iška (Djelatnost Hrvatske seljačke stranke u BiH do zavođenja diktature, 1981), M. Pandevskog, Josipa Adamčeka (Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća) i M. Senkowske-Gluck (Rzady Napoleonskie w Ilirii 1809—1813, 1980). Brojni su prilozi o radu, skupštinama, organizacijskim i drugim problemima Društva istoričara Bosne i Hercegovine i na kraju nekrolozi Fuadu Slipićeviću, poznatom piscu udžbenika iz pedesetih godina, te historičaru Vojislavu Bogičeviću.

Dragutin Pavličević

ZBORNİK PRAVNOG FAKULTETA
SVEUČILIŠTA U RIJECI, broj 1 (1980),
broj 2 (1981), broj 3 (1982).

Pravni fakultet u Rijeci objavio je do sada tri zbornika radova u kojima se nalazi veći broj znanstvenih radova iz povijesti, osobito pravne.

U br. 1 (1980) objavio je Đ. Milović prilog: Tragovi tužbi »actiones populares« protiv prekršitelja naredbi đusticijera i providura u domeni cijena u Herceg-Novom u toku XVIII stoljeća (45—52), a L. Margetić raspravu: Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest (53—78). Prvi autor uspoređuje prijave protiv prekršitelja cijena u Herceg-Novom u XVIII st. i rimskopravne actiones populares, te pronalazi među njima značajne srodnosti. Drugi autor daje prijevod jednog od najvažnijih bizantskih pravnih spomenika iz ranoga srednjeg vijeka i analizira neke njegove važnije pravne ustanove.

U br. 2 (1981) Đ. Milović objavljuje rad: Opći krivičnopravni instituti u svjetlu propisa Vinodolskog zakona (39—50), a L. Margetić, Neka pitanja društvenog uređenja i obiteljskog prava u starih Hebreja (19—38). Prvi rad ima za nas posebno značenje jer se uklapa u pripreme za obilježavanje 700. obljetnice Vinodolskog zakona.

Br. 3 (1982) posvećen je Savjetovanju pravnih povjesničara SFRJ koje je održano od 30. rujna do 2. listopada 1982. okupivši veći broj nastavnika sa svih naših pravnih fakulteta. N. Sotirovski objavljuje Zakon sudnij ljudem (123—132), najstariji slavenski pravni spomenik, s kraćim komentarom o spornom pitanju njegova porijekla. Na žalost, autor nije dao i pravopovijesnu analizu pojedinih njegovih odredaba.

L. Margetić objavljuje prijevod Zemljoradničkog zakona (Nomos Georgikos) (85—122), jednog od najinteresantnijih i uz to najspornijih bizantskih zakona. U opširnoj pravnoj analizi zastupa gledište da je zakon nastao u Solunu kao zbirka odluka sudskih i upravnih

vlasti, te da mu je namjena bila razriješiti pitanja novonaseljenog slavenskog stanovništva.

Ekloga, Zakon sudnij ljudem i Zemljoradnički zakon vrlo su korisni prilozi Zbornika Pravnog fakulteta u Rijeci boljem upoznavanju onih pravnih izvora koji su kroz stoljeća odredili razvoj prava u našim krajevima. Bilo bi poželjno da Zbornik nastavi s tom akcijom, jer ima još nemali broj takvih temeljnih zakonika koji nisu dostupni široj znanstvenoj i kulturnoj javnosti, npr. Prohiron, koji je odigrao odlučujuću ulogu u formiranju srednjovjekovnoga srpskog prava.*

U istom broju Đ. Milović, Sjeverno-kvarnerski statuti i neka pitanja krivičnog prava (15—68), upoznaje čitatelja s bogatom problematikom srednjovjekovnih statuta od Senja do Mošćenića. A. Cvitanić, Pristav u Vinodolskom zakonu (69—74), ukratko, ali vrlo sadržajno analizira značajke ustanove pristava u Vinodolu i razlike prema pristavu drugih područja. M. Apostolova-Maršavelski, O običajnom pravu zagrebačkog Gradeca (1242—1526), raspravlja o problemima stvarnog, nasljednog i porodičnog prava u srednjovjekovnom Gradecu (Zagreb). Kako je pravna povijest Zagreba nakon lijepih Tkalčićevih studija, unatoč bogatstvu izvora, prilično zanemarena, to će ovaj rad sigurno pozdraviti svi koje zanima prošlost Zagreba, to više što autor suvereno vlada pravnom problematikom. Uz A. Sućesku, Elementi našeg srednjovjekovnog prava u turskim zakonskim spomenicima (181—190), posebnu, vrlo instruktivnu grupu radova čine studije posvećene dalmatinskom pravu i to: N. Bogojević, Forma zaključenja ugovora o kupoprodaji u kotorskom pravu u XIV vijeku (149—158) i Ž. Bujuklić, Odredbe o porodici i nasljeđivanju

u srednjovjekovnom budvanskom pravu (159—179). To su radovi mladih, ali već znanstveno sazrelih autora.

Anamarije Petranović

ZBORNİK »KAČIĆ« XIII i XIV, 1981.
i 1982.

U trinaestom svesku ovi su radovi:

Karlo Kosor, Hrvatski jezik latinske gramatike fra Tome Babića (5—56), upozorava na glavne izvore Babićeve gramatike i glavne jezične značajke hrvatskoga teksta gramatike za »dicu bosansku«. (Plodan pisac fra Karlo Kosor nedavno je umro.)

Opći pogled na »Bunićev ep 'Krištof život i djela'« daje Bruno Pezo (57—88).

Stefan Zvonarič, Franjevci kao utemeljitelji literature u gradišćanskim Hrvata (89—120), ističe značenje franjevaca za duhovni razvitak i opstanak gradišćanskih Hrvata.

Vicko Kapitanović, Književni rad fra Andrije Dorotića (121—153), analizira umjetnički, ne bogznakako zanimljiv, rad naslovnika.

Ante Sekulić, Ulomci iz somborske povijesti do kraja XVIII stoljeća (155—189), donosi podatke o gradskoj povijesti i životu Hrvata u Somboru.

Andrija Nikić, Gradnja crkve i samostana na Širokom Brijegu — počeci Hercegovačke franjevačke zajednice (191—225), potanko obrađuje predmet.

Antun Bošnjaković, Smještaj župa morovičkog arhiđakonata od 1332. do 1355. godine (227—246), istražuje prošlost kraja u kojem su Hrvati bili većina i gdje danas živi oko 20 000 katolika.

Tomislav Macan daje pregled »Crkava na području župe Mandalijene u Župi dubrovačkoj« (247—264).

Ivan Damiš, Bilješke o Josipu Bedekoviću (1688—1760), 265—272, piše o djelu toga pavlina »Natale solum«, ističući njegove hrvatske integracijske odlike.

* Zemljoradnički zakon prvi put je u nas preveo Veljko Gortan u Mjesečniku Pravničkog društva LXVI, Zagreb 1940. Rad.

Ivan Petričević, Pročitani 'izgubljeni' natpisi (273—284), priopćuje svoje čitanje natpisa sa stećaka u Imotskoj krajini.

Karlo Jurišić priopćuje »Bio-bibliografiju fra Gabre Cvitanovića (1887—1955)«, 285—295, a Hrvatini Gabriel Jurišić piše o izdavačkoj djelatnosti franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja od 1945. do 1981 (297—305).

U četnaestom svesku publicirani su radovi sa simpozija (14—16. X 1981) o apostolatu franjevačkih zajednica u XIX stoljeću. Osim pozdravnih govora i uvodnog predavanja Đure Kokše (Značenje redovništva u našoj stvarnosti i povijesti, 19—23), tiskani su ovi radovi koji mogu više ili manje zainteresirati povjesničara, osobito onoga koji proučava crkvenu i narodnu prošlost:

Vicko Kapitanović, Franjevački apostolat i moderne ideje sekularizacije u 19. st. (25—60); Emanuel Hoško, Pastoralna formacija hrvatskih franjevaca u 19. st. (61—77); Hrvatini Gabriel Jurišić, Likovi i uzori svetosti u našim franjevačkim zajednicama u 19. st. (79—93); Stefan Zvonarič, Fra Lovrijenac Bogović (1819.—1879.) — znameniti gradišćanski franjevac (95—106); Ivan Karall i S. Zvonarič, Popis franjevaca gradišćanskih Hrvata (107—120); Ignacije Gavran, Pastoralno djelovanje fra Augustina Miletića, apostolskog vikara u Bosni i Hercegovini (1803.—1931.), 121—141; Marko Karamatić, Kršćanska izobrazba djece i mladih u Bosni u 19. st. (143—154); Bernardin J. Filinić, Obnova apostolata franjevaca konventualaca: likovi i pothvati (155—162); Andrija Nikić, Karitativna djelatnost franjevaca u Hercegovini u XIX st. (163—208); Nikola Mate Roščić, Prosvjetni rad franjevaca konventualaca u Šibeniku kroz 19. st. (209—225); Kasilda Vidović, Josip Juraj Strossmayer i djelovanje Seštara sv. Križa (227—241); Hadrijan Borak, Splićanin fra Robert Menini, apostol Bugarske (243—260); Vinko Malaj, Apostolsko i kulturno djelovanje franjevaca među vjernicima albanskog naroda

(261—302); Karlo Jurišić, Franjevački treći red na području Južne Hrvatske u 19. st. (303—314); Mirko Kemiveš, Franjevački treći red u Varaždinu i Rijeci (315—318); Augustin Zdravko Kordić, Franjevački treći red u Hrvatskoj provinciji franjevaca konventualaca sv. Jeronima u 19. st. (319—332); Josip Tandarić, Oživljavanje hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika u bogoslužju (333—340); Jakov Bubalo, Zasluge franjevaca za hrvatski književni jezik u 19. st. (341—352); Izak Šprajlja, Franjevci glazbenici u 19. st. (353—361); Anđelko Badurina, Ikonografija sv. Franje u Hrvata (363—393); Ante Sekulić, Potpuni primjerak Kačićeva »Razgovora ugodnog...« u Baču (395—398). Kroniku simpozija napisao je Hadrijan Borak (402—404).

T. Macan

MIROSLAV ŠICEL, HRVATSKA
KNJIŽEVNOST, Zagreb 1982, str. 292.

Malo je koje novije djelo iz povijesti hrvatske književnosti u nas u zadnje vrijeme doživjelo toliko, i to pozitivne, javne pažnje kao knjiga M. Šicla »Hrvatska književnost« u izdanju Školske knjige. Iako nije prvo takve vrste, a sigurno je da neće biti ni zadnje, odmah se mora reći da je rijetko tko u nas stvorio do sada uspjeliji pregled iz ove oblasti. Naime, autor je krenuo u posao ozbiljno (kao i u slučaju drugih svojih djela), ali na prvi pogled bez nekih pretjeranih ambicija; međutim, golemo iskustvo koje je godinama stjecao dalo je izvanredno plodan rezultat. Riječ je o tome da je knjiga trebala biti zapravo samo pregled povijesti hrvatske književnosti, skroman priručnik, kako sâm autor kaže, namijenjen nastavnici i učenicima, te studentima književnosti; no, dobili smo i više od pregleda. Dođuse, sâm je autor istakao: »S težištem na književnim procesima i njihovim razvojnim tokovima unutar pojedinih stilskih razdoblja, te na sintetičkoj analizi književnopovijesne materije, ovaj pre-

gled Hrvatske književnosti donosi istodobno i cjelovitije portrete — kao argumentaciju autorovih tema — onih stvaralaca koji su svojim djelom dali pečat pojedinoj literarnostilskoj epohi. Pri tome je autor u ocjeni i vrednovanju stvaralaca imao na umu i nacionalne i općeknjiževnoestetske i društvene kriterije» (str. 5). Pisac, čini se, nije pomišljao da će njegovo djelo postati izrazito zanimljivo i historičaru — pregled je to, naime, koji omogućava svakom istraživaču naše prošlosti da se brzo, lako i efikasno orijentira u vremenu i prostoru, snađe u raznim problemima, složenim zbivanjima itd. Autor je knjigu koncipirao u dvije velike cjeline: književnost do narodnog preporoda (1100—1830) i od narodnog preporoda do 70-ih godina naših dana (1830—1965). U okviru prve cjeline podgrupe su mu srednjovjekovna književnost (11—15. st.), renesansna književnost (16. st.), književnost reformacije i počeci kajkavske književnosti (16. st.), barok (17. st.) i književnost prosvjetiteljstva (18. st.), dok u drugom dijelu okvir tematskih podgrupa čine hrvatski narodni književni preporod (1830—1860), književnost predrealizma i realizma (1860—1892), moderna (1892—1916), književnost prve polovice 20. st. (1916—1950) i poslijeratna književnost (1950—1965); autor je, ograđujući se, ipak dao »samo naznake današnjih htijenja i tendencija u literarnom stvaralaštvu« (str. 5). Osim kazala imena, znatnu vrijednost čini i izbor literature i pisaca.

Šicel zapravo mnogo govori o širem povijesnom kontekstu vremena i mjesta u kojem je određeno djelo nastajalo ili određeni pisac stvarao, ili pak određeni književni pokret djelovao. Tako, npr., započinje s Bašćanskom (ne: Baščanskom!) pločom kao najstarijim sačuvanim spomenikom hrvatske pismenosti, koji je uz to i jedan od najstarijih i najvažnijih hrvatskih povijesnih dokumenata. Važno je istaći da je povijesni razvoj naše književnosti M. Šicel donio u integralnom obliku poimanja hrvatskih zemalja; uključuje, dakle, i djelovanje najistaknutijih hrvatskih

stvaralaca, npr., Istre. Dakako, historičar se uvijek i ne mora složiti s nekim »odviše« književnim pogledima na pojedine povijesne probleme, razdoblja, ličnosti, itd., ali u cjelini gledajući Šicel, kao rijetko koji književni povjesničar u nas, očito vrlo pomno prati dostignuća naše historiografije i rado uvažava najnovije rezultate istraživanja historiografija. Možda i u tome treba tražiti djelić uspjeha što ga je njegovo najnovije djelo postiglo u javnosti.

P. Strčić

VELJKO ROGIĆ, REGIONALNA GEOGRAFIJA JUGOSLAVIJE

1. Prirodna osnova i historijska geografija. Zagreb 1962. 219.

Dosadašnja literatura oskudijeva na raspravama i knjigama iz historijske geografije. Ukoliko su se one pojavljivale, bile su odviše okrenute prošlosti i uskim temama: historijska, etimološka i semantička toponomastika; političke, crkvene i etničke granice; smjerovi putova itd. Izdavačka kuća »Školska knjiga« objavila je kao sveučilišni udžbenik knjigu V. Rogića. U njoj je obrađena historijska geografija u sklopu geografije, ali tako da je utemeljena u povijesni razvitak od prethistorije do naših dana.

U prvom dijelu autor daje temeljne elemente geografskog položaja i prirodnih obilježja naših krajeva u okvirima standardnih geografskih spoznaja.

U drugom dijelu obrađuje »Osnove historijsko geografskog razvoja«. Autor prati promjene koje su nastale djelovanjem društvenih, ljudskih i prirodnih faktora od holocena dalje. U to doba, naime, nastaju konture današnje obalske linije i reljefa. Istodobno počinje ljudska ruka kroz agrarno-pastoralnu i lovačko-sabiračku djelatnost utjecati na promjenu prirodnog pejzaža. Međutim, aktivno, stvaralačko djelovanje čovjeka na prirodu može se datirati u VI. milenij prije n. e., u neolitsko razdoblje: krčenje šuma zbog motičarstva i eksten-

zivne ispaše. U III. mileniju, u vremenu indoevropskih kolonizacija, u tzv. »metalnoj revoluciji«, prevladava stočarski i ratnički mentalitet. Građe se utvrde, gradinska naselja, tali ruda. U našim krajevima smještaju se ilirska plemena.

U daljem izlaganju autor prati promjene prouzrokovane utjecajem civilizacija koje su nastajale ili se širile, sukobljavale i dodirivale na našem prostoru: antičke, koja je razbila rodovsko-plemensku usitnjenost; naše srednjovjekovne, sa feudalno-vlastelinskom privrednom strukturom i novom političko-geografskom diferencijacijom i ulogom građova; nove historijsko-geografske prekretnice uvjetovane stabilizacijom Osmanlijskog Carstva u nekim našim krajevima i promjenama koje su uslijedile nakon njegova povlačenja iz panonskog prostora. Autor razglaba, nadalje, što je značilo širenje Habsburške monarhije od kraja XVII. st. u panonski bazen i organizacija komercijalnog transporta u podunavsko-jadranskoj orijentaciji. Ta orijentacija završava pojavom i razvojem željeznica do svršetka prvoga svjetskog rata. Uz nju je vezana industrijska revolucija u nas.

U posljednja dva poglavlja autor obrađuje povijesno-geografske promjene između dva rata i u revolucionarnom preobražaju tijekom NOB-e i poslijeratne socijalističke izgradnje.

Ocjeni knjige V. Rogića možemo prići s nekoliko strana. Ispustit ćemo upozorenja na neke povijesno-faktografske pojedinosti da ne zasjene cjelinu izlaganja koje je u bitnim koncepcijama točno. U novom izdanju poželjno je da se više pažnje obrati Vojnoj krajini, ovdje zacielo slučajno zapostavljenoj.

Autor je prišao obradi teme s dobrim poznavanjem tokova suvremenih evropskih metoda istraživanja i stavova o pitanju historijske podloge geografskog razvoja i to primijenio na naše prilike. Isto tako se osjeća ukorijenjenost u dosadašnjim dostignućima naših istraživača. Dobili smo prvi put knjigu koja prema ključnim prekretnicama iz naše prošlosti predočava povijesno-geo-

grafsku uvjetovanost pojava značajnih za pojedina razdoblja: kulturni pejzaž tj. granice, upravu, kolonizaciju, gradove, naselja, trgovinu, promet, naseljenost itd. Zbog toga će čitalac s boljim razumijevanjem i shvaćanjem pratiti ne samo geografske promjene nego i društvene pojave na našem prostoru.

Josip Lučić

PRIRUČNIK IZ ARHIVISTIKE,
Beograd 1982, str. 171.

Kao 3. sv. svoje biblioteke »Prevodi strane literature« Zajednica arhiva Srbije objavila je 1982. »Priručnik iz arhivistike. Teorija i praksa u državnim arhivima Francuske«, — prijevod zbornika radova više autora iz 1970. Objavljeni prijevod ima uglavnom praktične ciljeve, pa iz originala nije preuzeto više cjelina, npr. povijest arhivske prakse u Francuskoj. U toj je zemlji arhivistika zakoračila u moderan period svoga razvoja nakon velike građanske revolucije. Arhivi u Francuskoj djeluju okupljeni u jednu cjelinu, njima se centralistički upravlja, a samo su neki (arhivi ministarstava vanjskih poslova, vojske i mornarice itd.) izuzeti iz nadležnosti Direkcije francuskih arhiva; ovdje treba spomenuti i to da se arhivisti obrazuju u »Školi povelja«, te da Društvo arhivskih radnika Francuske djeluje već od 1929. godine.

Priručnik detaljno govori o rezultatima dugo stjecanih iskustava iz opće arhivistike. Daje se pogled na registrature i sabirne centre, na pitanje unošenja dokumenata u arhivske ustanove, na problem odabiranja i izlučivanja, srednjanja i signiranja građe; važno mjesto dato je informativnoj službi, zatim istraživanju, upotrebi i izdavanju kopija. Iz područja »specijalne arhivistike« obrađeni su problemi koji su svojstveni samo nekim kategorijama dokumenata i fondova (npr., posebnu grupu čine bolnički arhivi i njihovi fondovi; naime, takvi su arhivi samostalni i direktno ulaze

u nadzor direktora departmanskih arhiva). Materijalna strana sigurnosti građe — arhivske zgrade i uređaji, te restauriranje oštećenih dokumenata — predmet su posebnog dijela u »Priručniku«, kao i naučna, kulturna i administrativna uloga arhiva. I na kraju, iako se u našoj stručnoj literaturi može naći više tekstova koji govore o francuskim iskustvima i dostignućima u oblasti arhivistike, ovaj priručnik ne samo da sažeto i pregledno informira i podučava nego i upućuje na mnoge probleme koje rješava i naša arhivistika.

Zajedno s prethodna dva sveska, koja su arhivi Srbije objavili (»Teorija i praksa arhivske službe u SSSR-u,«

1976; »Poslovi u arhivu«, 1981) francuski priručnik iz arhivistike vrlo je koristan doprinos našem boljem znanju iz ove oblasti koja je tako životno vezana s povijesnom naukom.

P. Strčić

NAPOMENA uz bilješku o Sabranim djelima A. Cesarca XIX i XX. Naknadno sam, na temelju uvida u originalni tekst, mogao utvrditi da je pridjev »engleski« (filozof) uz ime Demokrita ubačen u indeks imena krivnjom nesavjesno obavljene korekture.

J. Šidak

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Ivan KAMPUŠ
Bernard STULLI
Jaroslav ŠIDAK

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Jaroslav ŠIDAK

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Casopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šalžite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 500 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1984.